

Södertörns högskola | Institutionen för lärarutbildningen
Examensarbete 15 hp | Barns lek | Höstterminen 2009

”Man får någonting från TV, liksom som en liten hjälp.”

En kvalitativ forskningsstudie om TV
och barns lek

Av: Emelie Nogander
Handledare: Bernt Skovdahl

Abstract

Written by: Emelie Nogander. Supervisor: Bernt Skovdahl (2009), *How is children's playing being affected by watching TV?* Stockholm: Teacher Education Programme at Södertörns University.

This study focuses on how the playing of children is being affected by watching TV, if it is being affected at all? Is TV consumption promoting or restraining the playing of children? Can children identify with a TV-character? The study was carried out at a school with children 6 to 8 years old. I have interviewed five children, two 6 year olds, one child of 7 and two children who are 8 years old. I recorded the interview so I could listen to it afterwards, and concentrate on the childrens body language during the interview. I observed children playing during the recess. I also gave questionnaires to the five children's parents. I wanted to know the parents opinion about the TV-habits of their children, but the questionnaires did not have any major effect on the study. I haved drawn on, and related my findings to older research, specially the work of the swedish media researcher Margareta Rönnberg.

Children's playing is a reflection of what they have experienced and what they've seen and heard both on TV and from people around them. Identity is something you have in yourself. It's who you are and how you will react in different situations. But the identity is not the same over your lifetime. It changes when you meet with new situations and encounter other people. My major conclusion is that children's playing *is* being affected by watching TV because they get inspired from what they see. Children don't only look on children's TV-shows, they look at many adult TV-shows as well, and their playing gets inspiration from it. They mix the things they found interesting on TV with things they have been through personally. Children can identify with characters from TV and recognize themselvs in them. The identification can be based on personality or on the outer likeness in special features as hair colour etc.

Keywords: playing, children, identity, whatching TV

Nyckelord: lek, barn, identitet, TV-tittande

Innehållsförteckning

ABSTRACT.....	2
INNEHÅLLSFÖRTECKNING.....	3
1. INLEDNING	5
2. BAKGRUND	6
3. TEORI.....	7
TIDIGARE FORSKNING.....	7
LEK.....	9
BARN.....	12
<u>IDENTITET.....</u>	<u>13</u>
4. SYFTE	16
5. FRÅGESTÄLLNING.....	16
6. METOD OCH MATERIAL	16
METODANALYS.....	17
7. ETISKA ÖVERVÄGANDEN.....	19
8. ANALYS OCH RESULTATREDOVISNING	21
VAD ÄR LEK?.....	22
TANKAR KRING LEK.....	24
BARNES FANTASI FRÄMJAS AV TV-TITTADE.....	25
BARNES TV-TITTADE.....	28
VAD BARN FÅR UT AV TV.....	30

PÅVERKAS BARN UTAV TV-VÅLDET?.....	32
BARN VILL HA SPÄNNING.....	36
BARN IDENTIFIERAR SIG MED TV-KARAKTÄRER.....	37
TOP MODEL.....	38
TV-KANALERNAS UPPFATTNING.....	39
MAKT, GENUS OCH ETNICITET I BARNPROGRAM.....	40
9. AVSLUTANDE REFLEKTIONER	41
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	44
BILAGA 1.....	47
BILAGA 2.....	48

1. Inledning

I dagens samhälle har medier en stor påverkan på vår vardag. Vi blir påverkade av olika medier så fort vi kliver upp ur sängen på morgonen. När vi sätter på morgon-TV, läser morgontidningen eller slår på radion, har vi redan blivit medieinfluerade. Som vuxen kan jag bestämma vad jag ska göra med all information, om jag ska ta in den eller avfärda den. Jag kan också välja vilka medier jag använder. Barn matas också dagligen av medier. Tar de in den information som de hör och ser, eller kan de också välja vad de vill ta in på samma sätt som vuxna gör? De väljer inte heller alltid vad de ska titta på, utan sätts framför TV:n medan föräldrarna lagar mat eller gör något annat i hemmet.

I artikeln *3,5 minuter*, som publicerades i Aftonbladet 2006-12-03, skrev Arne Reberg, författare och journalist, att barn och föräldrar endast pratar med varandra i 3,5 minuter per dag. Undersökningen gjordes med barn på låg- och mellanstadiet i 700 klasser. Barnen blir placerade framför TV-apparaterna och sitter där flera timmar per dag. Barnen blir TV-beroende, och detta kan jämföras med drogberoende, där barnet får abstinensbesvär av att vara utan TV och dator för länge. Barn i 3-årsåldern tittar i genomsnitt 86 minuter per dag på TV. Barn blir, enligt Reberg, inte bara ångestfyllda av att bara umgås med en TV- eller dataskärm, utan det viktiga samtalet inom familjen håller på att dö ut (Reberg, 2006).

Resten av dagen är barnen i skolan och föräldrarna på arbetet. Eftermiddagarna fortsätter med fritidsaktiviteter. Vål hemma blir det TV-tittande, datoranvändande och annat som förhindrar samtal mellan föräldrar och barn. Barn blir påverkade och tar intryck av olika faktorer i sin vardag. Främst från föräldrar och kompisar men också från lärare och andra vuxna i deras närhet. Vi tar till oss av det vi hör och ser. Detta gäller inte bara andra människor, utan också olika massmedier. Om jag sitter framför TV:n en hel dag är det ganska självklart att jag påverkats av det jag sett och hört. Det kan vara nyheter som gjort mig förvånad, rädd, ledsen, glad eller road. Det kan vara ett underhållningsprogram som fått mig att skratta, gjort mig känslös eller gjort mig frågande. På olika sätt har det påverkat mig.

Det finns forskare som menar att TV-tittande påverkar barn både positivt och negativt. Margareta Rönnberg och Cecilia von Feilitzen anser att barn inte får några negativa effekter av TV-tittande på sikt. De tror snarare att fantasin får inspiration av vad barn ser på TV, och

att barn inte är passiva framför TV:n utan att de leker framför skärmen medan de ser på vad som händer. Ylva Ellner rapporterar däremot i boken *Cyberungar eller vad barn verkligen behöver* om en amerikansk studie där de fick fram att barn sägs få koncentrationssvårigheter och en hämmad fantasi framför TV-apparaten. Koncentrationssvårigheterna visade sig vid 7-årsåldern när barnen började i skolan. Forskarna menar därför att barn under 2 år inte ska se på TV (Ellner, 2005:21).

De flesta har någonting att säga om TV och hur de tror det påverka oss. Det är därför ämnet är så intressant.

2. Bakgrund

Majoriteten har TV, dator, radio och tidningsprenumerationer nuförtiden. Mobiltelefonen har också blivit ett medialt fenomen då man kan se på TV, läsa tidningar och få annan information i den. Frågan om medias inflytande är därför aktuell och viktig, då vi lever i ett mediasamhälle. Mediers uppgift är att nå ut i samhället, påverka och informera. Det ska skapa samtalsämnen och vi ska få känslor och tankar kring det vi ser, hör och läser.

Barnen är en del av mediasamhället och växer upp med tekniker som hela tiden utvecklas. Under 1990-talets början var det inte många som hade datorer och internet i hemmet. Det blev populärt i mitten av 90-talet. Snabbt uppkom olika hemsidor att surfa runt på. Idag finns det så mycket att göra på internet att man kan sitta dag och natt med det och endast upptäcka en bråkdel av vad som faktiskt finns.

Att blogga är som att skriva sin dagbok på ett offentligt sätt där alla kan läsa om ens liv. Det är något som vissa barn börjar med så fort de blir skrivkunniga. TV-kanalerna utökas också, det finns en mängd kanaler att titta på. Det gäller även barnprogram. Barn kan idag se program från olika delar av världen på kanaler som dubbats till svenska. Vissa program är också på engelska, vilket gör att barnen upptäcker ett nytt språk redan i tidig ålder. Vissa barnkanaler kör till och med dygnet runt, så om man vill kan man sitta vid TV:n för jämnan. Det är därför en viktig fråga för lärare, föräldrar och övriga vuxna att veta hur stor inverkan på barn som medierna faktiskt har. Barn som kommer till förskolan och skolan har dagligen suttit vid TV:n, eller använt andra medier, och på ett eller annat sätt blivit påverkade av vad

de sett. Barnen reflekterar över det sedda på olika sätt. Ett sätt är genom leken. Leken är något som de flesta barn gör varje dag tillsammans med andra. I leken bearbetas sådant som de sett och hört och varit med om. Leken är en viktig del av barns reflekterande. Det är också i leken som barn lär sig att umgås med andra barn. Leken är kreativ och fantasifull och något som barn skapar tillsammans.

Eftersom jag inte kan ta upp alla typer av medier så har jag valt att skriva om barns *TV-tittande*. Jag tror att det är viktigt att se hur barnen påverkas av TV-program och hur det visar sig genom leken. Det är viktigt som vuxen att hänga med i det barnen ser på TV för att kunna förstå deras lekar och kunna föra en dialog om detta. Beroende på program så kan barnen bli påverkade av vad de ser och detta är sådant jag som lärare kan använda i undervisningen. Det är viktigt att vara en del av barns lärande och att ta del av de influenser som de påverkas av. Men även det de pratar om och tänker på, eftersom de tillbringar så många timmar i skolan varje dag.

Som vuxna behöver vi komma ner på barnens nivå och sätta oss in i vad och hur barnen påverkas. Finns det något som säger att barn blir aggressivare och mer våldsamma av att titta på TV? Vad ser barnen på? Kan jag som vuxen se några kopplingar mellan barns aggressivitet och TV-tittande? Är barns våldsamma lekar påverkade av media? Detta är frågor som är viktiga och som jag ämnar ta reda på.

Två stora inspirationskällor för detta examensarbete har varit Margareta Rönnbergs två böcker, *TV är bra för barn* (1997) och *"Nya medier" - men samma gamla barnkultur? : om det tredje könets lek, lärande och motstånd via TV, video och datorspel* (2006). Böckerna har stor betydelse för uppsatsen, då de handlar om det jag avsett ta reda på.

3. Teori

Tidigare forskning

Enligt Medierådets undersökning från 2008 så tittar 78 % av barn i 9-12-årsåldern på tv varje dag. Undersökningen visar att 12 % tittar på TV mellan 3 och 4 timmar per dag, 61 % tittar i 1-2 timmar, 25 % ser på TV mindre än en timme och bara 1 % sitter och tittar på TV mer än 5

timmar per dag. Många av barnen hade fritidsaktiviteter som upptog en stor del av tiden på deras fritid. Det de helst gjorde på fritiden var att umgås med kompisar och spela dataspel. Det var 42 % som sa att de helst ser på TV, video och DVD på sin fritid. De populäraste programmen var *Simsons*, *Let's dance* och *Andra Avenyn*. Barnen blev också tillfrågade om de satt ensamma eller tillsammans med någon annan vid TV:n. Spridningen var tämligen stor men det vanligaste var att barnen satt med någon kompis eller något syskon vid TV-skärmen (Medierådet 2008).

Rönnerberg hävdar att barn tittar en liten del av dagen på TV. Barn är i skolan eller förskolan i stort sätt under halva sin vakna tid, sedan har de fritidsaktiviteter och annat som upptar dagen (Rönnerberg, 2006).

I en undersökning av svenska kanalers tecknade utbud om hur mycket fysiskt våld de olika serierna bestod av, visade sig att 72 % innehöll våldshandlingar (Feilitzen, 2004).

Många barnprogram har mycket våld i sig men det är egentligen ingenting nytt. På 1700- och 1800-talet fanns det många författare som skrev hemskheter som kunde skrämja lika mycket som dagens TV-program gör. Tom Sawyers äventyr och Robinson Kruse är två böcker som skildrar två *mänskliga* tragiska och hemska öden. Eller tänk på den skrämmande sagan om Hans och Greta, där barnen hotades och dödas och sedan ätas upp av häxan. Så inte är det bara idag som vi hör talas om våldsamerheter (Rönnerberg, 1997).

Många media- och barnforskare menar att barns lek är våldsamer och att den uppkommer efter att barn tittat på för mycket våldsamma TV-program (Ellneby, 2005).

Barn sparkar ofta mot varandra eller på varandra, brottas och använder händerna för att knuffas. Det är lätt att tro att barnen försöker göra varandra illa på riktigt. Men i lekens värld så lever barnen sig in i det som de sett, och de skulle inte medvetet göra varandra illa i leken (Rönnerberg, 2006).

Enligt en tysk undersökning framgick det att våldsamma handlingar i leken är ett spel. öDe riktiga konflikterna uppstår inte med flit i leken. Det kan vara när ett barn av misstag gör sig illa, när någon inte får vara med, eller när man inte kommer överens med rollfördelningen. De

verkliga konflikterna i en lek härstammar alltså från de sociala relationerna, inte från själva mediaförebilderna.ö (Rönnerberg, 1997:34).

Leken var mer våldsam förr än vad den är idag. Även då man säger att leken är våldsam idag och att detta kommer från barns TV-tittande, så leker faktiskt inte barn slaviskt efter ett TV-program utan de blandar inslag från vardagen med TV-program och med annat som de varit med om (Rönnerberg, 2006).

Lek

Lek är ett svårdefinierat begrepp men man brukar säga att lek är något som sker på låtsas. Det förekommer både bland barn, men även vuxna, och djur. Leken måste förstås utifrån lekens innebörd. De som deltar i leken är medvetna om att det som händer är öpå lekö. Leken har signaler och regler som står för att öDetta är på låtsas, det här gör vi i lekenö.

Det finns fyra olika grundtyper av lek, där alla kan ingå i en och samma lek. De kallas för, den sensomotoriska leken, rolleken, konstruktionsleken och regelleken. Den sensomotoriska leken är en låtsaslek. Rolleken imiterar olika figurer och hur de ska bete sig regelmässigt. Det kan gälla att leka mamma-pappa-barn och då följer leken en speciell ordning för hur en mamma, en pappa och ett barn ska vara. Konstruktionsleken är också en rollek men den handlar mer om att efterlika verkligheten. Regelleken har ofta en rollfördelning och kan vara till exempel en tjuv- och polislek. Om de som ingår i leken inte är överens om innehållet så bryts leken och en diskussion påbörjas för att komma överens om hur det ska vara. När reglerna bestämts kan leken fortsätta (Nationalencyklopedin, 1993:206).

Författarinnan och förskolläraren Birgitta Olofsson Knutsdotter menar att det går att se när barn leker. Barnen blir som hypnotiserade under leken, blicken sänks för att skydda lekvärlden mot verkligheten. Knutsdotter hävdar också att man kan höra då barn leker, de förvränger sina röster och låter som någon annan. Leken är fantasifull och i den finns det möjligheter till sådant som inte finns på riktigt. En vanlig pinne kan i lekens värld bli ett trollspö (Knutsdotter, 2008:11ff).

Leken är barnets egen värld. I den är inte vuxna tillåtna, om de inte bjuds in av barnet. Det är barnet som styr i den här världen och det är kanske just därför som den är så attraktiv att befinna sig i (Rönnerberg, 2006). Leken har länge ansetts vara ett av barns första och främsta sätt att lära sig. (Rönnerberg, 2006:220).

Jagalekar är ett exempel som barn tycker om. Samtidigt som de säger "Nu tar jag dig" och ler med hela ansiktet, har den andra förstått att det är på lek. Kroppen och rösten visar också att det är på lek. Barnen får teaterstämmor och använder dramatiska rörelser för att proklamera något i leken. I lekens värld gäller lekens regler, de är inte samma regler som i verkligheten. Leken behöver inte heller vara logiskt upplagd. Vad som helst kan hända i vilken ordning som helst. Utifrån kan lek se ut som barn bråkar med varandra. Men för barnen som är med i leken är den meningsfull och har betydelse (Knutson, 2008:6ff, 13).

Små barns lek är flexibel men när barnet sedan börjar med regelleken, blir leken mer fast och bestämd av hur leken ska vara. Reglerna följs utan direkta sidospår. Regelleken har en början, ett mitt och ett slut, det har inte låtsasleken. Låtsasleken, den sensomotoriska leken, har ingen särskild logik, som andra typer av lekar kan ha. Barn går från låtsaslekarna till att det är de sociala relationerna som blir det viktiga i leken. Låtsasleken är oftast spontan och nypåhittande från situation till situation. Den är oftast inte långlivad utan håller på tills något gör att den inte känns lika viktig att fortsätta med. Slutet är tämligen öppet. I den här typen av lek finns inte någon vinnare eller förlorare. I regelleken, som oftast uppträder i 6-7-årsåldern, är däremot leken mer strukturerad och det sociala är viktigt då man samtalar om hur leken ska komma framåt. Alla lekar är förhållandevis likadana men vissa är mer spontana och andra mer formella. I den formella leken finns en god och ond sida, där någon ska vinna och den andra förlora. Lekar som är långlivade och oftast har ett förutsägbart slut, är lekar som bygger på TV-program som *Madicken*, *He-man*, *Star Wars* och *Pokémon*, vilket de lite mer privatiserade låtsas- och fantasilekar inte har (Rönnerberg, 2006).

Margareta Rönnerbergs tolkning av lek i boken *ÖNya medier ö men samma gamla barnkultur?*, är att barn måste kunna använda sig av olika material för att kunna leka. Barn ska till exempel kunna bygga ett torn av klossar innan det kan sägas vara lek. Barnet måste ha koordination och kunna samarbeta med andra innan det kan leka gemensamma lekar med

andra barn. Barnet måste också ha utforskat omvärlden för att kunna leka lekar som kurragömma. När barnet upptäckt leken och haft en lekperiod övergår det så småningom till spel och sport. Leken är en tillfällig värld där barn anspelar på verkligheten även om det som sker i leken inte händer på riktigt (Rönnerberg, 2006).

Den brittiske antropologen, Gregory Bateson, satte i sin definition av lek, krav på att leken ska kunna avgränsas från det överkliga livetö med hjälp av metakommunikativa budskap. Dessa budskap sätter ramar för hur information ska ges och tolkas inom leken. För att inom dessa ramar förstå att ödetta är på lekö måste det finnas signaler som uppvisar detta genom lekens handlingar eller via den kommunikativa informationen. öSka vi leka..?ö eller öSen kom storasystem och det var duö eller öDet är bara på lekö är typiska uttryck som gör att de inblandade förstår att det handlar om en lek och inte verklighet. Det går också att se vad som är verklighet och vad som är lek genom handlingsmönstret. När barn leker en lek som baseras på verklighet handlar det inte om hur man ska bete sig i verkligheten utan *att* man *kan* bete sig på ett visst sätt och att det finns en sådan roll i samhället. Däremot kan det förekomma att en viss lek är precis som barnen har upplevt den, som tagen direkt ur en verklighetssituation. öBarn leker rutinartat som ett sätt att begripa eller uthärda tillvaron, men därmed möjliggörs efterhand även improvisation.ö (Rönnerberg, 2006:158).

Barn behöver leka av sig. De behöver också få leka ostört för att kunna koncentrera sig på händelseförloppet i leken. Om barn inte får leka av sig och får leka ostört blir de irriterade och det kan skapa ilska. Men om de får leka färdigt blir barnen nöjda. Det kräver engagemang för att leka. öFör att gå in i leken måste man lämna verkligheten och ge sig hän. Barn är uppslukade av leken. De varken ser eller hör.ö Inget annat än lekens värld existerar. Det är som att titta på ett TV-program där man glömmet bort tid och rum. Tiden går fort när man har roligt, så är det också i leken. Men tiden i leken kan också gå fort, plötsligt är det en ny dag (Knutsdotter, 2008:16).

Barn leker för att de behöver reflektera kring någonting. De kan inta en annan skepnad som man inte vågar ha i verkligheten. Ett barn som känner rädsla kan i leken trygga och skyddande värld uppleva sig som stark och modig. öInnanför lekramen är en skyddad värld med en perfekt harmoni.ö (Knutsdotter, 2008:19).

Det betyder inte att lekens innehåll är harmoniskt då den ofta handlar om krig, rädsla och andra farligheter. När det inte känns tryggt längre eller om leken blir för verklighetsnära så avbryts leken (Knutsdotter, 2008:19).

Barn

Vad betyder det då att vara barn? Det finns olika sätt att förklara det på. Den första förklaringen är biologisk. Man föds till barn och stannar i denna kategori tills puberteten, då barnet blir ungdom. Den andra förklaringen har en juridisk aspekt och utgår från att barn blir vuxna först då de blir straffmyndiga, alltså 18 år i Sverige. Den tredje förklaringen är social och innebär att barnet lär sig växa upp genom socialisering inom familjens väggar. Familjen är barnets stöttepelare och den som fostrar barnet för att kunna möta samhällets olika krav (Rönnerberg, 2006).

Barn är barn tills de blir vuxna. Innan dess finns det olika faser inom barnkategorin som den nyfödda, spädbarnsåldern, småbarnsålder, lekåldern, skolåldern och puberteten. Den största skillnaden mellan barn och vuxna är storleken. Vid olika åldersnivåer får barn enligt juridisk förordning en egen rätt att bestämma över sig själv. Då barnet blir 12 år får det bestämma om han eller hon vill bli adopterad i en situation där de biologiska föräldrarna inte lever ihop. Den ena föräldern hittar någon annan livskamrat och den nya livskamraten vill adoptera barnet som sitt eget. Barnet har också vid den här åldern rätt att bestämma, vid skilsmässa, vem som ska ha vårdnaden över det och var barnet vill bo om oense råder. I 15-årsåldern blir barnet straffmyndigt. Det är också i den åldern som barnet, om inte särskild prövning sker, får vittna i rättegång. När barnet är 16 år kan arbetsavtal skrivas, först efter det får barnet arbeta lagligt. Till sist har vi myndighetsåldern då barnet enligt lag övergår till vuxen i samband med att man fyller 18 år och då får ansvar över sig själv (Nationalencyklopedin, 1990:287).

Ett barn är någon som inte är vuxen. Ett barn är en oerfaren social människa som måste lära sig att leva i denna värld och som påverkar genom att vara barn men också påverkas av människor runt omkring. Barnet kan vara både kompetent och inkompetent. Barn betraktas som barn av vuxna och får en underordnad position eftersom de i ålder och storlek är mindre än vuxna (Rönnerberg, 2006).

Barn har också förklarats som det tredje könet. Barn är varken kvinna eller man utan något könsneutralt. Men genom att barnen utsätts för förväntningar och använder olika föremål som exempelvis leksaker kan barnet köns- och åldersbestämmas. Barnet är varken av manligt eller kvinnligt kön förrän det bestämts genom sociala avseenden. Det här synsättet är uttalat eller anläggs per automatik (Nationalencyklopedin, 1990:287).

Rönnerberg har konstruerat begreppet barnismen utifrån samma grund som feminismen. Feminister vill ändra obalansen mellan kvinnor och män i samhället. Barnismen har en liknande syn och vill sätta stopp för den orättvisa barn kan utsättas för. Ofta visar vuxna sin makt då de är äldre, men också för att de har en överordnad ställning gentemot barnet.

Termen barnsim menar att barn har rätt till barnkultur. En barndom som präglas av barns perspektiv och där barns ålder inte har en betydelse. Vuxna måste alltså sätta sig in i barns perspektiv och skärma av sina egna kunskaper och erfarenheter för att kunna förstå utifrån barnets synvinkel. Det kan också vara en väg för den vuxne att förstå barns tankar och omvandla dem till en vuxens perspektiv, att tolka om för att förstå med sin vuxna hjärna. Viktigt att påpeka är att barn är både subjekt och objekt precis som vuxna. Många vuxna tror också att alla barn är lika, vilket inte är sant (Rönnerberg, 2006).

Barnperspektiv är då vuxna försöker se från ett barns synvinkel men då den vuxne ändå tolkar det som händer utifrån sina egna erfarenheter. Barns perspektiv är däremot då barnet självt berättar sin egen version av en händelse och den vuxne lyssnar på barnet utan att blanda in sina tolkningar av vad barnet har att säga. Barnet blir mer delaktigt i sin tillvaro (Rönnerberg, 2006).

Identitet

Ordet identitet kommer från det latinska ordet *öidentitasö* och betyder densamme (Nationalencyklopedin, 1992:342).

Ordet densamme har att göra med hur vi kommer att bete oss i olika situationer. Med min identitet kommer jag att vara densamme idag och imorgon men också agera utifrån samma synsätt eftersom min identitet visas genom handling (Stier, 2003).

Identitet är en medvetenhet om sig själv och att förstå sig själv i verkligheten där jaget är den som bestämmer över tankar och handlingar. Det handlar också om en människas personliga medvetenhet som formats av erfarenheter och personliga upplevelser. Om identitetens utveckling störs i ung ålder kan identiteten bli lidande och bli instabil, vilket visas genom osäkerhet på könstillhörighet, yrkesval och värderingar (Nationalencyklopedin, 1992:342).

Identitet är att vistas i övarandeö, jag är nu och här och möter utmaningar efter den jag är. Identiteten påverkas av samhällsnormer, av sociala och kulturella ting runt omkring oss men också av faser och livskriser som vi går igenom. Allt detta bidrar till livserfarenhet som vi får genom att leva och det är det som skapar vår identitet (Stier, 2003).

Identiteten blir inte meningsfull förrän den kan sättas i kontrast till någonting annat eller till någon annan. Det är först då man kan se sin identitet. Intryck utifrån formar identiteten. Delar av identifikationen faller bort och ersätts av nya intryck som blandas med det som vi redan har. På så vis vidareutvecklas vår identitet (Stier, 2003).

Man kan inte helt utgå från utseendet och klädsel på en person eftersom mycket av identiteten också sitter inuti en människa. Identiteten påverkas av det mentala/psykiska tillståndet hos mig själv. Trivs jag inte bland arbetskamrater, vänner, i samhället eller den omgivande miljön där jag bor, så kan identiteten försvagas. Miljöförändringar, om jag trivs eller inte, gör att identitetsskapandet påverkas, på både gott och ont. Det kan handla om att flytta från sina vänner och sin familj till en annan stad, eller som flykting komma till ett nytt land (Stier, 2003).

Det är viktigt hur man identifierar sig själv. Ofta är namnet viktigt för att kunna identifiera sig. Men det är också med hjälp av namnet som vi kan identifiera andra. Namnet kan tala om var vi kommer ifrån och har på det sättet en stor betydelse för vår identitet (Stier, 2003).

Vi skapar identifikation genom att identifiera oss med olika identifikationshierarkier. I dessa är vissa identifikationer viktigare än andra. Det är de som formar oss utifrån det som känns viktigast för oss. En del socialt tillskrivna identiteter berör oss aldrig. Identiteter blir aldrig identiteter förrän de kan sammankopplas med individens värderingar, normer och

erfarenheter. Identitet handlar om öindividens känsla av att vara ett unikt sammanhållet självö (Goldenstein-Kyaga och Borgström, 2009:57).

Enligt Foucault har individen inte en identitet inom sig, det är något som visar sig när vi interagerar med andra människor, genom att samtala med varandra. Foucault menade att kommunikationen är det viktigaste för att kunna leva och finnas till i verkligheten (Goldenstein-Kyaga och Borgström, 2009).

Goldenstein-Kyaga och Borgström anser att vi inte kan leva utan identitet. Det är genom identiteten som vi kan känna igen oss i vår omvärld. Genom att någon berättar om sitt liv så visas hans eller hennes identitet. Då en identitet skapas, tas det från sådant som finns i vår omvärld, människors åsikter och ideal i samhället har påverkat våra normer och värderingar. Vi skapar en identitet genom att berätta om livet vi lever i, och levt i. På detta vis är vi författare, berättare samt huvudrollsinnehavare (Goldenstein-Kyaga och Borgström, 2009).

Det finns olika sätt att se på identitet. Socialkonstruktivister anser att identiteten är social och påverkas av sådant vi möter, som människor och olika samhällsvärderingar. Postmodernister påstår att det inte finns några fasta identiteter utan att de är dynamiska och kan förändras. Inom psykologin ses däremot ofta öpersonlighetö och öjagetö som medfödda egenskaper och tros vara objektiva (Stier, 2003).

Psykoanalytikern, Erik Homburger Erikson, kom fram till att identitetsgrunden läggs redan vid barndomen då man som barn lär sig att identifiera sig med andra. Ungdomstiden är ofta relationskapande, utforskande och ifrågasättande, vilket gör att identiteten utvecklas och formas. Om tankar kring identiteten blir alltför dominerande är det lätt hänt att personen börjar tvivla på sin egen identitet och blir tillbakadragen eller utagerande. Även om det är i barndomen och ungdomstiden som identiteten sätter djupast spår, så pågår identitetsskapandet hela livet (Stier, 2003).

4. Syfte

Mitt syfte med det här examensarbetet är att ta reda på hur barns lek påverkas av TV-program som de ser. Blir deras lek överhuvudtaget påverkad och i så fall, på vilket sätt? Sätter TV-tittande några spår i leken? Jag kommer att ta reda på vilken typ av program barn ser. Det gäller både barnprogram och övuxenprogram och hur TV-tittandet visar sig genom leken. Jag tror att det är viktigt att föräldrar och personal på skolan får veta hur barns TV-tittande påverkar barnen.

De åldrar jag valt att koncentrera mig på är mellan 6-8 år och det är dessa åldrar som min fältstudie utgår ifrån. Det är viktigt att påpeka att barn inte är identiska, utan är precis som vi vuxna, olika. Därför kan deras TV-tittande också skilja sig åt. De tittar på program beroende på vad de tycker om och vad som ger dem inspiration till fortsatt tankeverksamhet. Eller så tittar de på vad familjen ser.

5. Frågeställning

Min frågeställning lyder:

Hur påverkas leken av barns TV-tittande?

Leken är en viktig del av barns vardag, det är därför som jag finner frågan mycket intressant. Barn tittar inte bara på barnprogram eller barnkanaler utan också på övuxenprogram som dokusåpor eller underhållningsprogram som *Idol* och *Melodifestivalen*.

Jag kommer även att undersöka följande frågor:

Blir fantasin och kreativiteten hämmad eller främjas den av TV-tittande?

Identifierar sig barn sig med någon TV-karaktär?

6. Metod och material

För att ta reda på hur barns lek påverkas av TV-tittande valde jag att intervjua fem barn i åldrarna 6-8 år för att få en åldersspann som inte är allt för stort men samtidigt kan ge olika synvinklar. Jag valde den åldern för att barnen skulle kunna berätta vad de leker, och för att

barn i den åldern fortfarande leker. Jag valde att använda mig av en kvalitativ undersökning som innebär få deltagare men med djupare intervjuer (Thomassen, 2007).

Den kvalitativa undersökningen handlar inte om diagram och siffror som den kvantitativa undersökningen (Thomassen, 2007). Det passade därför bättre för min undersökning.

Under intervjuerna använde jag mig av bandspelare för att lättare kunna gå igenom intervjuerna efteråt och lyssna igen på vad barnen sa. Frågorna handlade om vad barn tycker om att leka, vilka TV-program de tittade på och om de lekte något de sett på TV. Jag försökte använda mig av så öppna frågor som möjligt för att barnen skulle kunna svara vad de tyckte och att mina åsikter inte skulle forma deras svar. Frågorna var tämligen korta vilket enligt Kvale och Brinkmann (2009) är det viktigt för att barn ska förstå frågan. Författarna menar också att det kan vara bra att intervjua barn samtidigt som de gör något annat (2009), vilket jag lät ett barn göra då hon intervjuades ensam. Mina intervjufrågor kan ses i Bilaga 1.

Jag delade också ut enkäter till de föräldrar vars barn jag intervjuat för att jämföra barnens och föräldrarnas svar. Där handlade frågorna om hur föräldrarna ser på sitt barns TV-tittande och om de tror att barnen blir påverkade. Se bilaga 2. Anledningen till att jag inte intervjuade pedagogerna var dels för att jag trodde att barnens intervjuer skulle ge mer utdelning, dels för att lärarna till barnen i skolåldern inte hinner observera barns lek medan de är rastvakter. Barnen är ju trots allt de som vet bäst, vad de leker, och om de leker något som de sett på TV. Jag observerade också barns fria lek. Den fria leken är när barnen leker fritt och efter egen inspiration och fantasi, utan att bli styrda av vad de ska leka från vuxna.

Metodanalys

När jag intervjuade barnen hade jag bandspelare med mig, vilket fungerade över förväntan. Barnen stördes inte av att bandspelaren var på. Det enda var att de två sexåringarna ville lyssna på sina egna röster, vilket de fick göra. Men de tröttnade ganska fort. Då stängde jag av bandspelaren och lät barnen fortsätta verksamheten som pågick samtidigt. Det var bra med inspelningen eftersom barnen pratade om TV-program som jag inte hört talas om. När jag lyssnade på inspelningen igen, vilka program de pratat om, så kunde jag leta upp programmen

på internet och se de program barnen menat. Genom att lyssna igen på vad barnen sa, kunde jag höra andra saker som jag inte hört under intervjuerna.

Det var också bra med inspelningen då jag kunde koncentrera mig på barnens kroppsspråk istället för att skriva ned vad de sa. Barn pratar så fort och kommer in på nya saker hela tiden. Med bandspelarens hjälp kunde jag därför avlyssna intervjuerna ett flertal gånger efteråt. Det negativa med att spela in var att jag inte hörde allt vad barnen sa när de pratade i mun på varandra. Det hördes också ljud i bakgrunden. Då ångrar jag att jag inte antecknade mer än vad jag gjort under intervjun.

Jag hade från början tänkt intervjua sex barn, två av olika kön från varje årskull. Men bland 7-åringarna var det bara en flicka som ville bli intervjuad, så det blev fem barn att intervjua. Jag intervjuade 6-åringarna, Hilda och Simon, tillsammans, Rebecka som är 7 år, intervjuades ensam. Rasmus och Nadja, som går i årskurs 2 och är 8 år, intervjuades tillsammans. Jag hade från början tänkt ta alla enskilt, men jag märkte att jag fick ut mer av intervjuerna där barnen var två än då jag bara intervjuade en. Jag ställde frågor som jag hade gjort innan men ibland sa barnen något som jag fick ställa en följdfråga på.

Eftersom intervjuaren, i det här fallet jag, står i maktposition under intervjun (Kvale och Brinkmann, 2009) så försökte jag att få barnen att känna sig bekväma genom att använda en miljö som barnen brukar vistas i. Jag valde också att komma ned på deras nivå när jag intervjuade. Jag använde korta meningar för att barnen skulle förstå vad jag menade. Det var bara en gång som jag fick ställa en ny fråga, för att ett barn skulle förstå vad jag menade.

Miljön är viktig enligt Kvale och Brinkmann (2009) vilket jag också tänkte på under intervjuerna. Först och främst ville jag att barnen skulle få sitta ostört så att inget runt omkring kunde störa intervjun. I ett fall var det svårt eftersom vi blev tvungna att sitta i en korridor då alla rum var upptagna. I slutet av intervjun kom det barn som slutade sin lektion och då blev det lite rörigt, därför att de ville veta vad vi gjorde. Intervjun avslutades eftersom alla frågor var ställda. Jag frågade i slutet av samtliga intervjuer om någon hade något mer att säga. Barnen tyckte det var roligt att bli intervjuade och hade kunnat fortsätta om det funnits fler frågor.

Under observation av barnens lek, var det svårt att låta bli att engagera sig i leken då barnen blev osams. När några pojkar lekte tillsammans blev en pojke knuffad och de andra pojkarna drog i pojkens kläder. Jag kunde då som vuxen inte stå och titta på eftersom pojken blev ledsen och gick därifrån. Det var bara jag som vuxen som stod där och såg händelseförloppet. Och även om det var lek för pojkarna som knuffade och drog i den andra pojken så såg han inte ut att tycka det var roligt. Jag ville inte stå där och vara en vuxen som öinte bryr sig. Men i andra fall försökte jag att hålla mig utanför leken och låta bli att säga till barnen, om inte någon kom fram och sa att någon var ledsen.

Av enkäter jag lämnade ut till föräldrarna kom fyra stycken tillbaka. Enkäterna var inte så väl ifyllda och jag har inte så stor användning av dem. Det var en risk jag tog då jag lämnade ut enkäter istället för att intervjua föräldrarna direkt. Det hade kunnat ge en bättre utdelning om jag intervjuat föräldrarna öga mot öga men föräldrarna är ofta jäktade vid hämtning. Därför valde jag att ge enkäter till föräldrarna. De kunde då sitta i lugn och ro och fylla i enkäterna hemma. På grund av att föräldrarna inte svarat så utförligt på frågorna kommer jag inte lägga så stor vikt av deras svar. Det barnen själva sagt och det jag sett under observationen är det som examensarbetet kommer att handla om. Enkäterna kunde dock i viss mån förstärka det barnen sagt. Föräldrarna och barn har sagt att barnen ser på samma TV-program, men barnen sa att de ser mer på TV än vad föräldrarna uppgett. Om det är på grund av att barnens tidsuppfattning inte stämmer överens med den verkliga eller om föräldrarna inte säger den verkliga tiden är inget jag har möjlighet att utreda.

7. Etiska överväganden

Det finns fyra etiska forskningskrav som man bör ha med i en forskningsstudie, för att den ska bli så seriös som möjligt. Det första kravet gäller information. Det är forskarens uppgift att informera deltagarna om vilken typ av undersökning de deltar i. Deltagandet är frivilligt och innebär att deltagarna kan dra sig ur undersökningen när som helst. Informationen ska vara så tydlig som möjligt. Undersökningens personerna ska själva kunna bestämma om de vill vara med eller inte (Vetenskapsrådet, 2002).

Min första information var till skolan jag valt att göra studien på. Jag informerade biträdande rektor om vad jag skulle göra på skolan. Rektorn kopplade mig vidare till där de aktuella pedagogerna finns. Jag förklarade då vad jag ville undersöka. Pedagogerna fick en möjlighet att diskutera med varandra om de ville ta emot mig eller inte. Efter pedagogernas diskussion välkomnades jag till skolan där jag också fick berätta för barnen vad jag skulle göra. Med hjälp av pedagogerna valde jag ut barn som fungerade ihop och samtidigt vågade prata med mig som vuxen. De barn som intervjuades informerades om vad jag skulle ta reda på och att det var frivilligt att vara med. Föräldrarna till barnen som intervjuades, fick information hem om att jag skulle intervjua deras barn. Om föräldrarna godkände detta, fick de skriva under med sin namnteckning. Jag satte upp information på skolan, i de lokaler som 6-åringarna och årskurs 1-2 finns, där jag också berättade att jag skulle observera barnen som en del av mitt examensarbete. Jag lämnade namn, telefonnummer och mailadress på informationslapparna, där föräldrarna kunde höra av sig om de hade några frågor eller inte ville ha med sitt barn i undersökningen.

Det andra kravet heter samtyckekravet. Där får deltagarna bestämma om de vill vara med i undersökningen eller inte. Där hade pedagoger, föräldrar och barn en möjlighet att tacka nej till att jag skulle få göra min undersökning, men samtliga sa ja. Det var ingen pojke i årskurs 1 som ville bli intervjuad och det fick jag acceptera (Vetenskapsrådet, 2002).

Det tredje kravet är konfidentialitetskravet vilket innebär att deltagarna och deras uppgifter är konfidentiella. Jag har valt att inte skriva var undersökningen gjorts, varken stad eller ort eftersom det inte har någon större betydelse för undersökningen. Undersökningen är anonym och inga uppgifter kommer att avslöjas (Vetenskapsrådet, 2002).

Det fjärde och sista kravet är nyttjandekravet. Det innebär att undersökningens svar endast får användas i den aktuella forskningen och får inte användas eller säljas till andra undersökningar. Kravet gäller också att den information som deltagarna fått från början också ska vara med i forskningsresultatet (Vetenskapsrådet, 2002).

8. Analys och resultatredovisning

I många debatter sägs det att barn inte leker längre. Förr lekte barn mer, och de var ute när de lekte. Barn lekte tillsammans med andra barn. Nuförtiden är barn passiva och sitter bara framför dumberken och datorn (Rönnerberg, 2006).

Under 1970-talet var barnen övevebarnö, på 80-talet kallades de satellitbarn sedan kom önetgenerationenö och idag är barndomen digital.

Rönnerberg framhåller också att barn leker framför TV:n och datorn.

Så visst leker barn fortfarande, det är endast miljön som ändrats (Rönnerberg, 2006).

När jag under min fältstudie observerade barn mellan 6-8 år såg jag klart och tydligt att barn fortfarande leker. Barnen lekte med inlevelse och var nästan som trollbundna under leken. Barnen lekte utifrån fantasin och använde föremål som de låtsades var något annat. Oftast var det spontanlekar som kom till dem. När jag kom gående för att titta på några barn som lekte i ett träd fick de syn på mig och ropade öEtt monsterö. Helt plötsligt var jag med i deras lek.

Om barnen lekte inomhus var det oftast med föremål som dockor eller andra figurer, klossar och kuddar. Dessa ting var också det som leken kretsade runt. Om en docka var med i leken lekte de att det var en bebis som de tog hand om, ett slags mamma-pappa-barn lek. När de lekte med kuddar och madrasser i ökuddisö byggde barnen ofta upp hus och borgar av kuddarna så de kunde kriga mot varandra och ha ned kuddarna, för att sedan bygga upp det på nytt. Då det gällde utomhuslekar var det föremål som kottar, pinnar och andra naturföremål som barnen hade med i leken.

Miljö och material hade en stor inverkan på barnens lek. Ett gäng tjejer i årskurs 1, lekte med löv och låtsades att det var varor i en affär. De gjorde också kransar av löv och blommor och sålde dem i affären. Jag märkte också att föremål inte var så viktigt när några pojkar låtsades skjuta på varandra med händerna ihop och med pekfingrarna pekades mot varandra samtidigt som de använde ljudeffekter för att låta som att de sköt på varandra. Föremål kan vara viktiga i leken men barn är också så fantasifulla att de kan låtsas ha riktiga ting istället för en vanlig pinne i handen.

Under intervjuerna med de fem barnen frågade jag hur viktigt det var att använda leksaker i leken. Samtliga barn sa att det inte var viktigt att ha leksaker eller andra föremål för att kunna leka en speciell lek. Hilda 6 år sa att om hon inte hade en docka så kunde hon bygga en pappersdocka istället. Hilda visade mig ett hus som hon och två av hennes vänner byggt. I huset bodde tre små gosedjur. Huset var ordentligt gjort av pappkartong och med en dörr som de satt fast med tejp. Barnen kunde alltså uppfinna leksakerna själva utan att ha det föremål som leken egentligen förutsätter.

Vad är lek?

När man frågar barn: "Vad är lek?" har de svårt att säga något konkret eftersom lek är ett svårförklarat begrepp. Men även vuxna har svårt att definiera ordet lek. Jag frågade barnen; "Vad är att leka?" De hade svårt att uttrycka det i ord. Jag fick omformulera frågan till ett barn eftersom det inte förstod frågan. Jag sa därför såhär istället: "Om du skulle förklara för någon som inte vet vad lek är, hur skulle du förklara det?" Rebecka svarade att hon skulle säga att det var att klättra och att det är att ha roligt. Rasmus hade också svårt att säga vad lek är, men han sa att det är att man har kul. Nadja hade en bra förklaring på vad lek är. "Det är som att spela en replik, som att man tränar på verkligheten. Om man exempel vill bli skådespelare så leker man det jättemycket eller om man vill bli brandman så kan man träna på det i leken." Nadja påstår alltså att lek är en träning för verkligheten.

Den holländske historikern Johan Huizinga menar att lek är en estetisk verksamhet. Leken är spontan och börjar och slutar av sig själv. Lek är inte det motsatta till allvar eller nytta. Leken uppkommer då barn känner inspiration till att leka. "Barn objektifierar överhuvudtaget inte sin lek, däremot vissa handlingar eller föremål i leken, men mest för att göra sig förstådd inför lekkamraten." (Rönnerberg, 2006:158).

Leken har ofta upprepade händelser och det som anspelas på i leken är ofta överdrivna och dramatiska gester och ljud. Även föremål kan ingå som leksignaler, både leksaker och andra föremål som kan påstås vara någonting annat än vad det är i verkligheten. Barn behöver inte använda sig av de rätta föremålen för att kunna leka något speciellt. Röstlägena förändras efter lekens gång och scener. Det första man tänker på när det gäller "att leka", är låtsasleken, den sensomotoriska leken, som förekommer fram till 5-årsåldern (Rönnerberg, 2006).

Barn använder mycket ljudeffekter, förvrängda röster, pratar högt och lågt och använder hela kroppen för att förverkliga leken och göra den mer realistisk. De härmar på det viset det de har sett från både omvärlden och olika medier.

Under en observation på en förmiddagsrast lekte tre pojkar att de var gubbar i ett datorspel. De stod på olika ställen och gick framåt medan de hade ljudeffekter för sig som öbip, bip, bipö. En av pojkarna sa att han kommit en nivå längre och utvecklades ytterligare. De andra pojkarna härmade och försökte komma ikapp honom genom att gå med ömyrstege efter honom samtidigt som de lät öbip, bip, bipö. En öeldbombö utropar en av pojkarna samtidigt som de duckande försökte att inte bli träffade av den osynliga eldbomben. Här syns det tydligt att pojkarna blivit inspirerade av datorspel som uttrycks i leken tillsammans med andra barn med samma intresse.

Barns grupptillhörighet stärks när de får något gemensamt att förhålla sig till, en gemensam lekvärld. Det kan vara skönt att ha en egen värld, där barnet själv vet bäst och med vuxna som inte har en aning om den världen. Det får barn av att titta på samma program, de kan gemensamt prata och leka efter figurernas egenskaper och värld utan att en vuxen påpekar vad som är rätt och fel. Här kommer också språket in. Barnen kan tillsammans prata och diskutera om sina favoritfigurer och bestämma storlek, styrka och vänskap i leken (Ellneby, 2005).

En pedagog menade att det var när en stor film eller en ny serie började som barnen fick nya infallsvinklar till leken. När *Harry Potter*-filmerna kom på bio så kunde pedagogen se att barns lek kunde kretsa kring det. Jag tror inte att barn endast leker efter TV-program när stora filmer kommer ut, utan jag tror att det sker hela tiden. Det är bara det att personalen inte hinner se sådant. Däremot sa en pedagog till mig att barn inte har något speciellt TV-program att samlas kring idag. När det endast fanns *Bolibompa* så var det enklare att leka kring ett program de sett där. Men i och med dagens utbud där barnen kan se många TV-kanaler så finns inte det ögemensammaö längre att prata om. Det är en viktig synpunkt som pedagogen framför och som jag tror stämmer. För visst kan barn leka ifrån ett TV-program som alla sett, men barn leker inte precis som TV-programmet utan gör om det så det ska passa dem själva. Därför spelar det ingen roll om de tittar på samma TV-program eftersom de blandar från olika inspirationskällor.

Margareta Rönnberg menar i boken *TV är bra för barn* att barn leker lika mycket som förr, fast numera på ett annat sätt (1997).

Till exempel då barn sitter framför datorn och spelar är det en slags lek. Små barn tycker om att leka sådant de sett på TV (Rönnberg, 2006).

Visst leker barn fortfarande, särskilt när de får tid till det som de får under raster. Min erfarenhet är att barn vill leka mer än vad de får, speciellt när de börjat i skolan och då lektionstiden måste användas till läsning och skrivning. En pojke i årskurs 2 framförde att han inte orkade skriva mer utan att han ville ut och leka. När jag berättade det för läraren blev pojken inplacerad i facket - inte skolmogen. Barn har inte tid att leka när de börjar skolan eftersom de måste lära sig inför framtiden. Barn vill leka mer än de får eller vad de har tid med i skolans miljö.

Då jag följde med 6-åringarna ut i skogen märkte jag klart och tydligt att miljön har en stor inverkan på vad barnen leker. Barnen började plocka och äta blåbär. En flicka låtsades att blåbären var choklad och uttryckte följande medan hon åt av bären: öNgen kan motstå choklad.ö

Några andra byggde kojor av pinnar, vilket enligt pedagogerna är ett stående inslag av skogsutflykterna. På det sättet blir också materialet viktigt. Barn kan hitta på att ett material är någonting annat men i viss miljö och med visst material, som finns i skogen, blir lekarna oftast detsamma som att bygga koja i skogen för att de alltid gör det.

Tankar kring lek

En vanlig tanke kring lek är att barn *ska* leka med naturföremål som kottar, pinnar och stenar bara för att man alltid har gjort det. Barn gör det än idag men det finns även andra föremål för barn att leka med som barnen tänker är leksaker. TV-tittande och datorspel är de nya leksakerna. Media har på så vis ändrat det äldre synsättet om hur barn borde leka. Simon 6 år tyckte att det är roligt att leka när han får sitta vid datorn. Han brukar också leka att han spelar på datorn. Han berättar att han har ett stort datorrum där han tittar i sin dator på det som han filmat. Simon älskar att leka att han filmar. Han berättar att han satt ut små kameror överallt och att han filmar oss under intervjun. Han är ett typiskt exempel på medievärldens påverkan.

Barns kultur är idag massmedial, de får varje dag kontakt med olika medier. Det är TV och datorer där de kan komma ut på internet och chatta med kompisar, spela spel och mycket annat. Det många glömmer är att skolböcker också är ett slags media men då tycks media inte vara något negativt. Barnet får information om mediala ting även i skolan från sina skolböcker. Användandet sker i hemmet, skolan och i den offentliga miljön på exempelvis ett internetcafé. Det är också vanligt att tro att barn *ska* leka på ett visst sätt. De traditionella lekarna finns kvar men de traditionella lekplatserna har förändrats. Nu kan de gamla traditionella lekplatserna vara framför TV:n och datorn, men det är fortfarande lek för barn (Rönnerberg, 2006).

Hengst, en tysk barnkulturforskare, menar att dagens leksaker är digitala, som spel. Kanske är det så att barn alltid har varit förbjudna att leka våldsamma lekar men i datorspelandet så får de utlopp för sina känslor (Rönnerberg, 2006).

När jag frågade barnen jag intervjuade vad de tyckte om att leka, använde de datorspel som term för att leka. Rasmus och Nadja menade att de spelade spel för att slappna av. När de varit i skolan en heldag så tyckte de att det var skönt att sätta sig vid datorn för att komma ned i varv eller drömma sig bort i någon annan värld än sin egen. Rasmus 8 år menade dock att de spel som han spelade var svåra och våldsamma, så de använde han inte för att slappna av utan för att han tyckte de var roliga. Inget barn sa rent ut att TV-tittande var en lek. Hilda sa dock på frågan 'Vad brukar ni leka?' att hon brukar leka med *Bratzdockor* och titta på *Bolibompa*. Så för hennes del kan TV vara en slags lek.

Barns fantasi främjas av TV-tittande

Rönnerberg säger att TV-tittande är den mest tidskrävande sysselsättning barn har på fritiden. Trots det så tar inte TV-tittande tid från leken, det snarare främjar till lek. Lek och mediaanvändande, tillsammans eller var för sig, är de mest positiva upplevelserna som barn får idag (Rönnerberg, 2006).

Barn har mycket positiva intryck av att titta på TV. Nadja sa att TV-programmen inspirerade till sådant som de sedan hade med i leken. Hon kunde se ett TV-program som de gjorde om till sitt eget och använde sig av i leken. Nadja berättade om sin kompis Mia som sett ett hästprogram som Mia sedan ville leka. Då hade de använt sig av TV-programmet som mall,

bland annat genom att ta namn från programmet och sedan gjort det till sitt eget. När Simon berättar om ett TV-program, blir hela han engagerad. Hans ansikte lyser upp och han berättar detaljerat om något som han sett på TV och tyckte var en bra plan för något han själv menar att han ska göra. Han visar med hela kroppen vad planen går ut på och använder ljudeffekter för att förstärka det han har att säga. Jag ser tydligt att TV-programmet har gjort inverkan på honom och att det är något som han kommer att leka vidare med.

Rebecka har först svårt att komma på något som hon lekt från TV, men sedan kommer hon på ett exempel. Hon och några av hennes kompisar lekte från barnprogrammet *Winx Club*, som handlar om sex starka tjejer med olika krafter som ska stoppa de onda häxorna och den onda trollkarlen Waldorf. I leken skulle de försöka döda häxorna och trollkarlen Waldorf. Rebecka fick först leka att hon var en pojkkaraktär i serien men fick sedan agera som en av de starka flickorna. Men hon menade att leken var öjättetråkigö, även om programmet är roligt. Hon kom också på att hon lekt *Bamse*, *Lille Skutt* och *Tiger* en gång. De lekte att *Bamse*, alltså Rebecka, slog några tjuvar på näsan så att de ramlade omkull. *Bamse* som är världens starkaste björn kunde ta fast tjuvarna genom sin styrka. Rebecka säger också att hon lekt att hon varit en karaktär i det amerikanska underhållningsprogrammet *Hanna Montana*. Då sjöng de som man gör i serien.

Barn inspireras tydligt och klart av att titta på TV. De leker från programmen och de behöver inte leka exakt det man gör i serien utan gör det till sitt eget. När barnen inte tycker att det är roligt så stoppas leken och de upptas av någonting annat. Rasmus berättade att de brukade leka något som de kallade för öisgrisö. De sköt då med låtsasvapen och om man blev träffad blev man förstelnad och fick frysa på stället. Det hade de kommit på genom att blanda olika TV-program som de sett, bland annat *Pokémon*, sa Rasmus.

Barnen berättade om olika program som de tittade på. Mycket var från barnprogram och olika barnkanaler men som Nadja uttryckte sig tittade de på en del övuxengrejerö också. Det var program som *Dobbidoo*, ett svenskt underhållnings- och tävlingsprogram på SVT, *Halvåtta hos mig*, som är ett svenskt matlagningsprogram på TV4, och *Två och en halv män*, som är en amerikansk komedi på TV 3. De kanaler som barnen sa att de tittar mest på, förutom de ovan

nämnda programmen, är barnkanaler såsom Disney Chanel, Disney XD, Nickelodeon och Barnkanalen (*Bolibompa*).

Barnen sa att de tyckte om att titta på både sådant som var tecknat och sådant som är verklighetsbaserat. Vissa program som barnen tittade på är tecknade TV-serier, men de upplevs som verkliga. Simon berättade att han brukar se på TV-programmet *Barda* som går på SVT. Programmet handlar om ett land som heter Barda. Det går endast att nå landet genom fantasin. En god drottning styr landet men en dag kommer det ondska över Barda. Ondskan ska besegras med hjälp av en krigare. Krigarna består av barn som genom rollspel får olika uppdrag att besegra det onda. Programmet är realistiskt inspelat, men tittaren behöver fantasi för att kunna sätta sig in i handlingen. Det är vanliga barn som är med i programmet, vilket gör att barnen kan känna sig delaktiga, som om de själva är med på äventyret.

Barnen berättade också att de tittade på program som *Hanna Montana*, *Magi på Waverly Place* och *High School Musical*. I dessa program får man följa riktiga människor som är i tonårsåldern. Samtliga barn som jag intervjuade tittade på dessa program.

Barn är inte passiva när de ser på TV. Barn använder sig av olika typer av medier i leken för att kunna få med sina intressen, behov och problem. Barn tar med sådant i leken som de finner intressant och tar bort det som de inte vill ha med. Barn leker sådant som de förknippar med sitt liv här och nu. Om de har ett problem så tas det upp i leken, för att reflekteras omkring (Rönnerberg, 1997).

Det var svårt att se om barnen blandade lek med sina egna tankar och problem, eftersom jag inte känner barnen och vet vad de går igenom. Det jag såg var att barn sa någonting spontant som också kom med i leken. Och sen kom bossen och räddade dig försökte en pojke få in i leken, varvid den andra svarade Nej, jag räddade mig själv. Barn försöker alltså att ta med det de tänker på i leken, men det måste ögödkännasö av lekkamraten.

Det kan också vara så att barnet letar efter TV-program där de känner igen sina egna problem för att kunna lösa det som känns svårt. Det kan hjälpa att se andra människor i samma situation som barnet är i och se hur dessa personer reagerar och handlar. Det är lättare att sätta

sig in i en annan människas situation än i sin egen. Barn kan därför sägas öva sin sympatiformåga genom att se på TV (Rönnerberg, 1997).

Förr lekte barn efter vuxna förebilder såsom sotare, tvätterska eller hovslagare. Nuförtiden finns inte dessa typer av jobb kvar men det finns mycket annat, som inte är lika tacksamt att leka. Hur ska ett barn veta hur man leker socionom? Mamma-pappa-barn leken finns fortfarande kvar, men om barn ska leka som sina förebilder är det lättare att leka vuxna som de sett på TV. Det som barn tycker om att leka är barn-vuxen, ondska-godhet, kärlek-hat och lycka-olycka finns på TV (Rönnerberg, 2006).

Jag såg under observationen att barnen hade med olika känslor i leken. Det var kärlek, att vara kär, glädje, ilska, frustration men också frihet. Fem flickor lekte att två av dem var hundar och de andra tre var hundägare. Ägarna hade koppel runt hunden, människans mage, i form av ett hopprep. Hundarna smet ideligen och sprang glatt iväg, med inte alltför glada hundägare tätt efter. Ägarna fick alltid tag på hundarna och sa till de andra ägarna öNu måste vi hålla i dem ordentligtö men hundarna var starka och rymde på nytt. De som spelade hundar fick känna på att bli jagade men fick också känna den underbara frihetskänslan. Barn får på så sätt testa olika känslotillstånd genom leken och sätta sig in i olika situationer.

Barns TV-tittande

När jag frågade hur länge barnen tittade på TV per dag var det olika besked. Rebecka menade att hon tittade sju timmar per dag men endast två timmar om hon hade någon kompis där. Rasmus sa att han tittade på TV på kvällarna men sa inte hur länge varje gång. Hilda sa att hon tittar jättemycket på TV och Simon är galen i TV, enligt honom själv. Simons föräldrar sa att han tittar i genomsnitt på TV 1,5 timme per dag, då oftast olika program på Barnkanalen. Hildas föräldrar menar att hon tittar på TV en gång per dag, dock svarade de inte på hur länge hon tittar. Föräldrarnas svar på vad Hilda ser på TV är Barnkanalen och Disney Channel, som Hilda själv berättat att hon såg. Nadjas föräldrar svarade att hon tittar på TV ungefär en timme per dag, då ofta på *Bolibompa* men också på TV-programmet *Halvåtta hos mig* på TV4. Rasmus föräldrar svarade att han tittar på Discovery och Nickelodeon. Men han brukar också se på tecknat, teaterfars, *Körslaget* och *Melodifestivalen*.

Barn tycker om att se på TV och leka utifrån TV-program med jämnåriga eftersom kompisarna har större fantasi än vad vuxna har. Barnen kan spinna vidare på vad som sagts i programmet och tillsammans bearbeta det (Rönnerberg, 1997).

När jag observerade barnen, lekte de *tillsammans* med andra barn. För det är trots allt så att det är roligare att leka med andra och få chans att utbyta sina funderingar med andra människor som förstår ens perspektiv. Det handlar om att se från ett barns perspektiv, vilket barn i samma situation och ålder kan göra. Vuxna kan också se saker ur ett barnperspektiv, men blandar ofta in sina egna tolkningar vilket ett barn inte gör.

Barn har alltid tittat på TV och låtit TV:n ta stor plats på fritiden. För 50 år sedan gjordes en studie i USA om hur mammor såg på sina barns TV-tittande. Barnen tittade på TV tre timmar om dagen, vilket mammorna tyckte tog upp för mycket tid från pratstunder, läsning, radiolyssnande och från leken (Rydell & Bremberg 2004:8).

Barn behöver människor och saker runt omkring sig för att deras fantasi ska inspireras. Men de behöver också TV-program och leksaker för att deras lek ska få en utvecklande riktning. Barn ser något från TV som inspirerar dem till en fortsatt lek och som kan blandas med något från deras eget vardagsliv. På så sätt blandar de sådant de själva lever i, med sådant de sett och upplevt. Leken är därför ett viktigt element för reflektion (Rönnerberg, 1997).

Barn lär sig mer av samtalet på TV än av de vardagliga samtalen eftersom barnprogrammen riktar sig till barnens nivå, medan de från vuxna får höra mest uppmaningar som öSitt stillö och öVar lite tystareö, vilket inte är särskilt utvecklande (Rönnerberg, 1997).

Rönnerberg hävdar att om barn under två år inte ska få se på TV, därför att det är för snabba scenväxlingar, inte heller ska få ligga i barnvagnen där barnet får snabba synintryck av det som pågår utanför vagnen (Rönnerberg, 2006).

Eftersom jag inte varit med om barnens språkinläring kan jag inte veta om de fått ett större och bredare språk utifrån att titta på TV. Men jag iakttog att när barnen fick prata om något som de verkligen tyckte om och som engagerade dem så förklarade de så bra de bara kunde

för att jag skulle förstå. Med hjälp av språket blev det en brygga mellan mig och barnen. De använde uttryck i intervjuerna som de hämtat från TV-programmen. Rasmus förklarade för mig vad ett *Avantartillstånd* var för något, det var utifrån TV-programmet *Avantar*. Han fick med ord som anfaller, luftfort, störtar och nationen. På det sättet kan TV också utveckla barns språk.

Vad barn får ut av TV

Anledningen till att barn vill läsa samma saga, titta på samma film och leka samma lek varje gång är att de bearbetar det sedda från TV. Det är därför viktigt att barn får leka ostörda så att de kan bearbeta det de sett och hört (Ellneby, 2005).

Nadja, 8 år, säger i min intervju med henne att hon och hennes kompisar brukar blanda vardagsliv med något som de sett på TV. Hon säger såhär: öMan får någonting från TV, liksom en liten hjälp, liksom som kommer med i själva leken. Till exempel om vi leker, till exempel häst eller någonting annat, ja då kanske man har sett på något hästprogram, någonting hur man ska, någonting, ett roligt ord eller så där som man ska använda.ö Nadja säger också att hon tränar på fantasin när hon leker. öJa vi liksom hittar på saker som nästan är omöjliga att ja, få till.ö

TV kan bidra till en ökad fantasi, då barnet får inspiration från det de sett (Rönneberg, 1997)

En vanlig uppfattning är att TV hämmar leken och att TV-tittande inte är lek. Men TV påverkar just leken. Det finns många sorters lek-program på TV. *På spåret*, *Fångarna på fortet*, *Expedition Robinson* och musikprogram som *Melodifestivalen* och *Idol*. Även om vi kan tolka detta som vuxenprogram, så leker barn utifrån programmen. Dessa program inspirerar barn till fortsatt lek. Många TV-program främjar barns fantasi då det gäller äventyrssökande. Det gäller både tecknade filmer som Disneyfilmer men också vuxenfilmer som *Star Wars* och verklighetsbaserade program som olika typer av dokusåpor där *Expedition Robinson* kan vara ett exempel (Rönneberg, 2006).

Vid ett observationstillfälle på en lunchrast lekte tre flickor att de var artister. En flicka gick i mitten och två andra lite snett bakom henne. De stod på en gräsmatta, som finns på

skolgården. Flickan i mitten såg ut att vara artisten medan de andra två var hennes sång- och bakgrundsdansare.

Det såg ut som om de uppträde på en scen då de gick framåt mot en eventuell publik. Flickan längst fram sjöng medan de andra bara gick bakom henne. Hon sjöng på Nanne Grönvalls låt *öKom och håll om mig*. När de gick framåt, gick de i takt för att synkroniseras. Flickan som stod först använde också kroppen medan hon sjöng. Hon höll ut ena handen från kroppen medan den andra handen höll om en låtsasmick som hon hade nära munnen. Det såg ut som om de övade inför ett nummer, för om någon gjorde fel pratade de ihop sig och gjorde om det från början. Barnen lekte att de var med i något musikprogram där de skulle framföra ett nummer. De härmade och lekte efter något som de sett på TV, eller kanske i verkligheten. De ville själva testa hur det känns att vara artister och gjorde det genom leken.

TV kan påverka, inte bara leken, utan främjar till andra kunskaper också. Under en samling för 6-åringarna som handlade om att det finns olika lösningar på ett matematikproblem så uttryckte ett barn att det var som på ett program på *Bolibompa*, som hon sett. En pojke byggde vidare på det med att det finns olika lösningar och att de gör experiment i programmet *Hjärnkontoret*. Han menade att man kan komma fram till olika lösningar, och ett sätt är genom att experimentera. En annat barn inspirerades till sin lösning genom *Pippi Långstrump* då hon sett Pippi göra på det sättet. Barn blir påmind av TV-program och reflekterar över dem, inte bara i leken, utan också på andra sätt i livet eller som i det här fallet i undervisningen.

Barnen leker fortfarande traditionella mamma-pappa-barn lekar och olika fånga- och jagalekar. Men istället för att lekarna är likadana från generation till generation så kan TV hjälpa till att förnya lekarna. Barnen kan utifrån TV få ett nytt tänkesätt, där gamla könsstereotyper bryts och där de gamla lekarna kan anta en ny form. Jagalekarna kan utvecklas och inspireras från nyare TV-program. Familjelekarna kan också komma att utvecklas då flickor tittar på barnprogram där tjejer är starka, normbrytande och självständiga i en värld utan mammor, städning och matlagning. Flickorna kan ta dessa figurer och sätta dem som sina förebilder och identifiera sig med olika karaktärer och på så vis komma fram till hur de själva är som personer (Rönneberg, 1997).

Barnprogram som *Winx Club* och *Pippi Långstrump* är serier där starka tjejer har huvudrollerna. De tjejer som tittar på den typen av program kan komma att fundera över könsstereotyperna.

Serien *Hanna Montana* är väldigt populärt både bland yngre och äldre barn. Rasmus berättade att han brukar leka från det programmet ibland. Det känns positivt eftersom huvudrollen är en tonårstjej. Det jag annars såg utifrån intervjuerna var att pojkarna ofta lekte från program med manliga huvudroller som *Avantar* och *Pokémon*. Det var också typiskt sådana program som har en actionprägel. Flickorna kunde däremot leka ifrån program där det var manliga huvudkaraktärer. Oftast var de då någon tjejfigur, men det förekom också serier där flickorna lekte pojkfigurer såsom *SvampBob Fyrkant* och *Bamse*.

Rebecka berättade att hon lekte en lek från *Hanna Montana*. Serien handlar om en flicka som heter Miley Cyrus och som är en vanlig flicka som går i skolan. På kvällarna blir hon en sångerska som kallar sig Hanna Montana. Det är endast hennes bästavänner Lilly och Oliver som vet att hon är popstjärna (http://sv.wikipedia.org/wiki/Hannah_Montana).

Rebecka och hennes kompis hade lekt att Rebecka var bästa kompisen Lilly och i leken hade hon varit öjättesvagö och öjättesnyggö. Rebecka hade tagit upp en spegel och i spegeln kunde hon önska sig någonting. Hon önskade sig att bli Miley Cyrus. Rebeckas kompis förvandlades då till Lilly. De bytte alltså karaktärer med varandra.

Här är ett exempel på hur TV också kan ha en negativ inverkan på barns lek. Oftast är det män som anses som de starka och kvinnor som det svagare könet. Rebecka hade lekt att hon var svag och snygg, som kvinnor i generationer ansetts bära vara. TV kan förstärka könsstereotyperna men också bryta dem.

Påverkas barn av TV-våldet?

TV är bra för barnet då det kan sätta sig in i olika känslor för att bearbeta dem och agera ut dem men på ett ofarligt sätt. Det kan vara till exempel att barnet ser ett program som skapar ilska. Barnet kan då genom fantasin avreagera sig som rollfiguren utan att skada andra (Rönnerberg, 1997).

Under observationen såg jag en del våldsamma lekar, åtminstone var det så det såg ut. Oftast var det pojkar som stod för den typen av lek. Bara för att flickor inte leker samma våldsamma lekar som pojkar betyder det inte att de är ointresserade av den sortens lekar (Rönnerberg, 2006).

En pojke på 6 år såg ut att bli ledsen och arg på riktigt efter att ha blivit knuffad och dragen i kläderna i en lek. Han gick därifrån en stund men kom snart tillbaka igen och var med i leken. Denna gång gick han in i leken med ett annat synsätt. Han hade varit den ösvageö i leken men han var nu fast besluten om att inte godkänna deras hårda behandling mot honom. Pojken är lite mindre än de andra men försökte brottas utifrån sin förmåga. De tre pojkarna fortsatte leken. Efter en stund kom två pojkar från årskurs 3 och ville vara med. Pojkarna i årskurs 3 berättade hur de tyckte att leken skulle gå till. Istället för att alla var emot alla, så ville de äldre att de ska bilda lag, de två 9-åringarna mot de tre 6-åringarna. 6-åringarna gick med på det. De började knuffas och brottas och de äldre tog lätt ned de yngre pojkarna på marken. Ingen av dem som ingick i leken verkade tycka att det är för våldsamt, trots att det såg så ut för den utomstående.

Då barn sett ett TV-program där figurerna slagit och sparkat på varandra, som i karate, så är det inte själva karaten de imiterar utan de låtsas vara figurerna i programmet och härmar på ett lekfullt sätt det som de sett. Det är inte själva våldsimitationen barnen är ute efter, utan de härmar en karaktär i leken. Och i leken vill de inte medvetet skada någon (Rönnerberg, 2006).

Då en figur visar sin ilska kan barnet också känna av den känslomässiga reaktionen, men genom att se TV-programmet och följa med i en upplösning av problemet så kan aggressionen lägga sig. Den bearbetas på så vis genom det sedda. Det finns forskning som pekar mot att barn i de våldsamma lekarna lär sig hur man ska vara och inte vara (Ellneby, 2005).

Ellneby skriver att medieforskaren Cecilia von Feilitzen inte tror att barn blir negativt påverkade av för mycket TV-tittande, eller våldsamma serier, inte ens på lång sikt. Det finns andra forskare som menar att barn tar till sig det de sett genom att imitera, vilket de gör i leken. Detta behöver inte betyda att barn skulle bli våldsamma på riktigt menar Ellneby (2005).

Dock visade en undersökning att barns våldshandlingar minskade när de tittade mindre på TV och video. Barn kan lätt tro att kroppen tål mer än vad den gör genom att titta på våldshandlingar på TV (Ellneby, 2005).

Två pojkar i en lågstadielklass lekte att de sköt på varandra. Leken upptog en bra stund på rasten och de var helt inne i den. De öskötö mot varandra genom att sätta händerna ihop och peka med pekfingrarna mot varandra för att det ska se ut som pistoler. De sa att de var soldater och de lekte att det också var andra soldater med i leken. Pojkarna duckade när den ena sköt mot den andra, som för att undvika pistolskotten. Plötsligt stod killarna väldigt nära varandra. Den ena killen tog ned sin öpistolö medan den andra stod med sin hand precis vid den andres huvud och bara öskötö. Killen som blev skjuten stod helt stilla medan den andra med hjälp av munnen lät som att han sköt för fullt mot huvudet. Till slut sa han ö Du ligger här och så kommer två bossar och gör dig friö.

Det är inte svårt att tro att pojkarna har inspireras av vad de sett på TV eller spelat i något datorspel.

Genom att se våldsamma program på TV kan barn tro att det finns mer våld ute i samhället än vad det faktiskt gör (Ellneby, 2005).

Det är lätt att tro att våldet i samhället har ökat. Men i en debattartikel på hemsidan www.lidkopingsnytt.se har poliskommissarien Tommy Hoff framhållit att våldet faktiskt inte har ökat. Hoff menar att det inte finns någon *forskning* som tyder på att våldet i samhället ökat. Det som kan sägas är att antalet anmälningar har ökat, men det går inte att säga om det är på grund av att fler vågar anmäla eller om våldet faktiskt ökat (Hoff, 2009-02-17).

Trots att det gjorts studier av TV-våldets påverkan, har det inte kommit fram om aggressioner, i form av övergrepp, skulle ha påverkats på grund av TV-tittande. Och även om vissa barn härmar sådant de sett på TV genom ord, handling eller i leken, så är det något som sker kortsiktigt och som kommer ebba ut när de blir några år äldre. von Feilitzen vill dock understryka att det endast är 5-10 % av våldet som barn tar efter sådant de sett på TV, medan 90-95 % av våldshandlingarna har andra orsaker. För trots att TV berör oss så är det också mycket annat som inverkar på barns handlingar i verkligheten, liksom i leken. Barn tar efter sådant de sett vuxna göra. Det handlar om socialisering, att lära sig hur omvärlden fungerar,

vilket sker hos barn genom imitation av vad de ser och hör andra människor göra, på TV eller i omvärlden (von Feilitzen, 2001).

Det är svårt att avgöra om barnen, jag observerat, har blivit påverkade av TV-våld som de sett. Men barn påverkas av allt de ser och det måste de reflektera över på något sätt, vilket leken är en bra plattform för. En pedagog ropade på mig under en utevistelse med 6-åringarna. Hon sa att några pojkar lekte från barnprogrammet *Bakugan*, ett animerat program, likt *Pokémon*. Jag gick dit för att titta vad pojkarna gjorde. De fem pojkarna knuffade varandra samtidigt som de sa att de skickade öattackerö mot varandra. Figureerna i programmet har nämligen olika styrkor som de använder i form av att kasta bollar mot varandra. När bollen nått fram till fienden öppnar den sig och utvecklar sig till en attack. En pojke sa i leken att han skickade en vattenvåg mot de andra. Men de blev inte rädda eller försökte undvika vattenvågen. Alla som ingår i leken måste vara med på vad som ska lekas eller inte. I det här fallet så brydde sig de andra barnen inte om att pojken skickade en övattenvågö, utan började brottas istället.

TV-tittande är ingen låtsaslek, utan det innebär att vi ingår i figureernas fiktiva värld (Rönnerberg, 2006).

Ellneby menar att barnet måste vara säker på vem han eller hon själv är, ha en identitet och en självbild där barnet vet hur man ska bete sig för att inte riskera att ta efter *Pokémon*s öallt eller ingetö- modell. Barn blir förvirrade hur de ska bete sig, de tror att öallt eller ingetö- metoden är det riktiga. I serien förhåller man sig inte till varandra genom språket, att kommunicera fram en lösning, utan genom att agera och aktivt visa hur man står i handling. Den säkerhet och tilltron som barnet måste lära sig att få på sig själv finns inte att tillgå i *Pokémon* (Ellneby, 2005).

Däremot har undersökningar visat att barn som lekte *Pokémon* också hade med ett utvecklingsförlopp i leken. Oftast är det pojkar som leker denna typ av lek. Leken handlade om liv, död och familj. Barnen blandade karaktärers egenskaper med sina egna bekymmer och med ett språk som passade barnen själva. Flickor däremot leker sällan våldsamma lekar. Pojkar står ofta för lekar med makt och styrka vilket också flickor gör då de leker efter en kvinnlig förebild (Rönnerberg, 2006).

Jag kunde under min observation se att barnen hade vissa ölekcheferö, som bestämde hur en lek skulle gå till. Om ett förslag kom så kunde det antingen tacksamt tas emot eller förkastas. Någon måste ha en avgörande röst och bestämma om det ska tas med i leken eller inte.

När barn leker krigslekar handlar det om att lära sig förhålla sig till andra. Barn behöver träna på makt och maktförhållanden, liksom även självständighet och separation, eftersom det är de frågorna som rör sig i deras huvuden och finns runt omkring i deras omvärld. De våldsamma lekarna kan drivas av en blockering som måste komma ut, men det kan också handla om att barnen försöker lära sig hantera konflikter (Ellneby, 2005).

Barn vill ha spänning

Det som skrämmer barn mest är inte tecknat våld, utan vardagliga, verkliga, svenska miljöer med människor inblandade, eftersom detta blir verklighetsnära för barnet. Det är lättare att känna igen sig i det vardagliga med människor i huvudrollen, än det är med tecknade filmer eftersom barnen vet att tecknat är på låtsas. Det är inte heller farligt att bli rädd. Barndomen är inte ett lyckotillstånd, barn kan också må dåligt på olika sätt. Ofta går barn igenom livet med mer hemskheter i sin egen vardag än vad de ser på TV (Rönneberg, 1997).

Det som de ser på TV behöver inte heller skrämma barnet bara för att vi vuxna tror det. Barn har en annan syn när de tittar på TV än vad vuxna har. Det som kan göra barn lugna är att de trots allt kan välja sida när de tittar på något som skrämmer dem. Om de blir rädda kan de tänka att hjälten ändå är deras vän och ska beskydda dem mot alla hot. För barn vet att det alltid är det goda som tillslut vinner. Barnen kan också erinra sig själva om att det faktiskt är på låtsas, om de skulle bli alltför rädda (Rönneberg, 1997).

Barn tycker inte om när det blir alltför verkligt. Det är lättare att titta på fiktion eftersom barnen inte behöver tänka att det är på riktigt (Rönneberg, 2006).

När jag intervjuade Nadja, som går i årskurs 2, sa hon såhär om att titta på överkliga men spännande serier : öDet är roligt att titta på action eftersom man undrar vad som ska hända nu. Man är som inne i, man kanske är med själva *det*, fast om man blir för orolig då brukar jag tänka, tur att jag inte är med i det.ö

Det som skrämmer ett barn kan senare komma med i leken för att bearbetas och reflekteras över. Efter det kan barnet släppa oron eller övervinna det som det varit med om (Rönnerberg, 1997). TV-vana barn vet att tecknade filmer inte är på riktigt redan i 4-årsåldern (Rönnerberg, 2006).

Nadja kan alltså skilja på vad som är på riktigt och vad som är fiktion. Men hon kan ändå sätta sig in i filmen och känna sig delaktig som om hon själv är med i filmen. Det kan vara spännande att bli rädd men samtidigt skönt att veta att det inte är på riktigt.

Barn identifierar sig med TV-karaktärer

Genom olika karaktärs egenskaper så visar barnet också sig själv. Det är en slags symbolik där figurernas personlighetsdrag företräder barnens, antingen egenskaper man redan har, eller som barnen skulle vilja ha. Även då barn berättar om sin favoritfigur för någon annan så berättar barnet också något om sig själv. Det är inte lätt att komma ihåg alla figurernas namn, men det gör barn. Samtidigt som de lär sig att komma ihåg namnen på olika karaktärer, utvecklar också barnet den kognitiva förmågan som innefattar tankemässig utveckling och en minnesuppfattning (Ellneby, 2005).

På frågan om barnen, jag intervjuade, kände igen sig i några figurer de sett på TV svarade de att de kunde känna igen sig i någon som var lik dem själva. Nadja sa att en figur var lik henne, för att de hade samma hårfärg. Hon hade också sett en flicka i ett TV-program hade varit väldigt lik henne själv och att hon lekt att det var hon. Hilda sa också att en karaktär var lik henne eftersom hon hade ögult hår.

Rönnerberg påstår att TV är bra för barn. Då figurer de ser på TV, som barnen känner igen sig i, kan hjälpa dem att komma framåt i sin egen identitetsskildring. Men figurerna kan också hjälpa i barnet i sina sociala relationer, eftersom de identifierar sig med figuren (Rönnerberg, 1997).

Rebecka sa att hon kände igen sig i *SvampBob Fyrkant* eftersom han var lite knasig, vilket hon enligt henne själv kunde vara ibland. Simon menar att han kan känna igen sig i *Näbbjuret Perry* eftersom han brukar leka det.

Barn kan skilja på verklighet och fantasi. Då barnen identifierar sig med eller vill vara en karaktär så förhindrar detta inte att barnet också kan se figurens negativa sidor. Barn tar ut det som de tycker passar in från en karaktär och jämför det med sig själva (Rönnerberg, 2006).

Barn inspireras av olika faktorer i leken. Simon och Nadja sa att de inte alltid tog efter sådant de sett på TV men att det kunde vara en hjälp i den egenskapade leken. Nadja berättade att de lekt grottmänniskor en gång. När jag frågade var de fått det ifrån sa hon att hon hört uttrycket någonstans. Barn blir påverkade av allt de ser och hör. Föräldrarnas svar i enkäterna visade att de inte tror att barn blir påverkade av vad de ser på TV. Däremot skrev en förälder att vissa barnprogram kunde vara skrämmande ibland. En annan förälder sa att de tror att deras barn påverkas av allt barnet ser och hör i sin omvärld. Föräldern menade dock att det inte går att peka på vad barnet påverkats av, om det är något TV-program eller inte, och hur detta i så fall skulle påverkat.

Top model

TV kan ha effekten att pojkar hittar manliga förebilder som de kan identifiera sig med, om de saknar en manlig förebild i vardagen. Men också flickor kan hitta förebilder, manliga som kvinnliga. Barn funderar över vem de är och kan identifiera sig med många olika figurer i olika scener i samma program. Identifikationen är viktig och den prövas också i leken på olika sätt. I leken blandar barn olika TV-karaktärers egenskaper för att bli sin egen figur (Rönnerberg, 1997).

Under min observation på en lunchrast fick jag syn på sex flickor och en pojke som lekte fotomodeller. En var domare och ropade ut vilken typ av modell de skulle vara, och ömodellerna skulle sedan hitta en passande pose till ordet som domaren sa. Domaren ropade ut öklädmodell, hundmodell, skrikmodell, pussmodell och så vidare. Domaren ropade ö1, 2, 3 coolmodell. Ömodellerna skulle då inta en pose som de tyckte passade för hur en öcoolmodell skulle se ut. En flicka la handen mot höften och lutade sig på det benet där hon hade handen vid höften. Samtidigt rufsade hon med den andra handen i håret så att luggen täckte ena ögat. När hon gjort klart håret la hon samma hand på det andra benets knä. Hon lutade sig försiktigt framåt och drog upp axlarna något, samtidigt som hon tittade med stora

och allvarliga ögon mot domaren. Alla andra intog också poser som såg både utmanande och öfelö ut för barn. Den som vann omgången, enligt domaren, får ta ett steg framåt.

En flicka som inte var med i leken går förbi, öJoanna, vill du vara med på fotomodell?ö frågade en av flickorna. Flickan hoppade in i leken men fick agera domare eftersom hon kom in sist. Leken började om från början eftersom en ny deltagare hade kommit in. Joanna ropade modellord som ökattmodell och byxmodellö. När hon hade sagt byxmodell, handlade det om att byxorna skulle vara i fokus för modellandet. En flicka satte båda händerna i byxlinningen, precis vid knappen, medan hon poserade mot domaren. En annan flicka drog ned byxorna men blev stoppad av en kompis. En tredje flicka, som hade kjol, drog ned strumpbyxorna och lät dem sitta vid knäna, medan hon hade lätt särade ben och händerna mot höfterna.

Barnen som leker den här leken går i årskurs 1. Då jag var på 6-årsverksamheten, berättade en personal att de haft barn som lekt samma lek ett år tidigare. När jag berättade att jag sett leken nu så trodde hon att det var samma barn. Men då gått i 6-årsverksamheten hade leken stoppats av pedagogerna eftersom de inte tyckte att det var en passande lek och att den främjade mobbning då den som inte var tillräckligt snygg eller gjorde en tillräckligt snygg pose åkte ut.

Den här leken påminner starkt om det amerikanska TV-programmet *Top Model* som går på TV 3. *Top Model* handlar om att hitta den kommande amerikanska stjärnmodellen. Genom tävlingar mot de andra kvinnorna i programmet bestäms vem som får stanna och vem som åker ut. Det gäller dem som inte är tillräckligt duktiga och ser ut som modeller under fotograferingen. Allt värderas, hur de ser ut, står, går, om de beter sig som en modell ska, men även om de pratar som en modell eftersom de ska kunna göra reklamfilmer.

TV-kanalernas uppfattning

I boken, *Mer tecknatí ? Animerade TV-program ó marknad, utbud, barn, föräldrar*, har Cecilia von Feilitzen undersökt vad de vanligaste svenska kanalerna, SVT, TV 4, TV 3 och Kanal 5, har för tankar kring sina barnprogram. SVT säger att det är viktigt att barnen får ut någonting av programmen. De ska kunna lära sig något om sig själva, eller hur de kan lösa en konflikt, eller kunna identifiera sig med figurerna för att lära sig något om sig själva. SVT:s målsättning är att utbudet ska vara brett som möjligt, så att alla kan hitta något i sin smak. Målet är också att inspirera till lek, skratt och fantasi, stärka barns identitet, vara

undervisande, öppna sinnet för nya tankar och skapa en ökad förståelse för olika kulturer och samhällsklasser. TV 4 däremot vill visa underhållning, att barn ska bli inspirerade och få fantasi. Det ska inte vara program som är verklighetsbaserande och undervisande, utan rent nöje. Kvalitén, publiken och varumärket är TV 4:as viktigaste inriktningar. TV 3:s mål är att underhålla. Kanal 5 vill väcka känslor och beröra med sina barnprogram (von Feilitzen, 2004).

SVT har en policy som säger att *Bolibompa* sänds efter ålderskategorier. Mellan klockan 18.00-18.30 är programmen inriktade för barn i 3-6 årsåldern. Efter det sänds programinnehåll fram till klockan 19 som riktar sig till barn mellan 7-10 år och mellan klockan 19-19.30 är programmen först och främst för barn i 11-14-årsåldern (von Feilitzen, 2004).

Det måste här också påpekas att barn, både enligt mina undersökningar och även forskning som Rönnberg redovisar, inte endast tittar på barnprogram (Rönnberg, 1997).

Makt, genus och etnicitet i barnprogram

TV kan hjälpa till att bryta könsstereotyper och sätta en stark tjej i huvudrollen (Rönnberg, 1997).

Dock visar en undersökning att de flesta program har en huvudkaraktär som var av manligt kön medan endast en liten del hade kvinnliga huvudroller. Männerna är framförallt de som är aktiva medan kvinnorna framförallt står för att vara söta (von Feilitzen, 2004).

Program som visar detta spår ytterligare på en ojämn könsfördelning som finns i samhället. Förändringen av den ojämna fördelningen, där män står för det starka och kvinnor för det trygga och söta, går långsamt. Men könsbrytande TV-program som Pippi Långstrump kan även få barn att tänka i andra banor, att det inte bara är pojkar som är starka och aktiva hjältar.

Då det gäller att SVT vill bryta traditionella köns normer, säger von Feilitzen, att tecknade filmer inte kan ses utifrån nationaliteter eller att det är svårtydligt. Mycket av det som är tecknat säger inte i vilket land eller kultur som den utspelas i. Samhällsklasser kan däremot visas på ett negativt sätt. Det finns ofta makthierarkier i tecknade filmer eller serier. Oftast tillhör de tecknade figurerna medelklass och överklassen har en otrevlig attityd gentemot de som är under överklasskaraktärerna. Tecknade filmer har alltid med en värdering och det är

typiska stereotyper, av kön och klass, ras och etniciteter under- och överklass och så vidare (von Feilitzen, 2004).

9. Avslutande reflektioner

Barns lek är idag inte densamma som den var för 50 år sedan. Inte heller vad den var för 20-30 år sedan. Allteftersom samhället förändras, förändras också barns lekkultur. Med nya tekniska landvinningar såsom platt-TV, fler kanaler, laptop, internetuppkoppling via mobiltelefon så kullkastats det som är gammalt och invariant.

Från att ha varit ett fåtal kanaler i Sverige på 1980-talet började fler kanaler komma. Med hjälp av satellit-tv och parabol. Idag är TV-kanalernas utbud enorma och vi kan välja och vraka, genom att zappa, bland dem. Jag har märkt under min undersökning, att barn inte kan undgå påverkan av TV-program.

Barnen, jag intervjuade, berättade att det var roligt att titta på TV men det kunde också vara skrämmande. Det visas i leken. Leken är ett forum som barn kan använda för att reflektera över vad de upplevt. Genom att titta på olika TV-program kan barnen bemästra en annan värld, en värld där vuxna både har tillträde och inte. De måste pröva det de sett på TV eller spelat i ett datorspel eftersom det är något som väcker tankar. Det finns särskilda program som riktar sig till barn, barnprogram. Barnen kan också titta på vuxenprogram, tillsammans föräldrarna, och kan då dela TV-världen med föräldrarna.

Barn måste få utforska sin omvärld. TV:n är ett bra sätt att göra det på. De kan se programinnehåll som de själva funderat över eller varit med om. Barn kan också känna igen sig i olika karaktärer, TV ger barnen en positiv känsla. Det är alltid roligt att känna igen sig i någon karaktär, vare sig det är hårfärg eller i en handling.

Barn behöver förebilder, eftersom vuxna i hemmet inte alltid har tid med dem, då kan en TV-karaktär bli en förebild. Det är på gott eller ont beroende på vad barnen tittar på och vilken förebild de väljer. Allt på TV är inte positivt. Då barn tittar på TV är det inte säkert att de letar förebilder. Det kan handla om att vilja bli road. Vissa föräldrar oroar sig för vad barnen ser. I min undersökning sa Nadjas mamma att vissa program kunde uppfattas som skrämmande.

Många program på TV innehåller våldsamheter och otäcka bilder. Det finns dock ingen studie som säger att barn skulle bli våldsamma genom att titta på den typen av program. Däremot så kan barn imitera det de sett på TV i leken. Leken är den plats där barn får vara barn och ha en alldeles egen värld tillsammans.

Leken påverkas alltså både positivt och negativt av media. Det positiva är att leken får en nyare dimension än vad den skulle få om barnen endast lekte med kottar och pinnar. Leken blir modern och inspireras av vad barn sett och hört på TV. Men för den skull så följer inte leken slaviskt TV-programmen. Barn tar sådant de finner intressant och blandar ihop TV-program med verkliga inslag. Sådant de själva har varit med om eller vill vara med om. Det finns dock delar av programinnehåll där barns lek kan ge upphov till mobbning och utanförskap. Jag tänker då på *Top Model*-leken, som jag såg några barn leka. De barn som gjorde en snygg pose och var mest attraktiv i domarens ögon, fick ta ett steg fram medan de andra fick stå kvar. När barn, i den här åldern, redan har sett TV-program som visar att man vinner kändisskap genom att vara snygg så gäller det att vara uppmärksam. Leken kan gå från något roligt till något prestigefullt och där alla inte får vara med. Visst ska leken vara något roligt, något barnen kan längta efter när de sitter inne på lektion.

Det behövs vuxna i skolan, som inte bara är närvarande under lektionstid, utan också är närvarande i barns lek. Det handlar om att se utifrån barns perspektiv. Det betyder inte att pedagogerna behöver vara med i leken, men att de observerar barns lek och ser den som någonting viktigt för barnen. Barn lär sig ju trots allt viktiga delar under leken. De lär sig samarbeta med andra barn, samtala, reflektera över sådant de varit med om och att kunna sätta sig in i andra människors situationer. Är leken viktig för barn, då måste också vuxna inse det. Det kan ses som en brygga mellan barn och pedagog, där pedagogen är engagerad i barnets värld, om nu barnet vill dela det med en vuxen.

För det är i leken barn visar något om sig själva, något de tänker på eller något de sett och hört om omvärlden.

Frågorna jag ställde inledningsvis var: *Hur påverkas leken av barns TV-tittande? Blir fantasin och kreativiteten hämmad eller främjas den av TV-tittande? Identifierar sig barn sig med någon TV-karaktär?* Jag vill hävda att leken påverkas av barns TV-tittande. Den påverkas

både positivt och negativt. Fördelen med TV-tittande är att barns lek får dem att tänka i nya banor. TV ger nytt material till leken. Den inspirerar och främjar till ny lek, men sätter också en annan prägel på de gamla traditionella lekarna. Det negativa med TV-tittande är att barns lek påverkas av samhällsidealet, som medierna sprider. Men å andra sidan påverkas barn först och främst av människor i deras närhet. Det är därför svårt att säga varifrån all leks påverkan kommer ifrån. Men när vissa lekar som *Top Model*-leken och då några flickor lekte att de uppträdde med Nanne Grönvalls låt *öKom och håll om mig*, kan det inte vara annat än TV som barnen fått inspiration ifrån. Fantasin främjas alltså av TV-tittande. Simon hade fått inspiration från TV till en plan han själv ville pröva. I vissa fall kan fantasin hämmas då barn leker från TV-program de sett. Jag påstår dock, och med Rönnerbergs forskning bakom (1997), att barn inte leker slaviskt efter TV-program och att de blandar in annat också. Barn kan med hjälp av TV-karaktärer identifiera sig själva. Rebecka sa att hon var knasig som *SvampBob Fyrkant* och Hilda menade att hon var lik någon karaktär, då denna hade gult hår. Nadja hade en gång trott att det var hon själv som var med i ett TV-program och därför lekt det.

Jag vill avsluta med några kloka ord från Nadja som sa att hon blandar leken med olika inspirationskällor: öJa det är typ som en mixö.

Intervjuaren, jag,: öSå man blandar allt och får det till en mix och sedan blir det en lek av det?ö

Nadja: öJa, och så kanske man dricker mixen och får den upp i hjärnan och då förstår man.ö

Käll- och litteraturförteckning

Ellner Ylva (2005). *Cyberungar eller vad barn verkligen behöver*. Natur och Kultur, Stockholm.

von Feilitzen Cecilia (2001). *Medievåldets påverkan. En kortfattad forskningsöversikt*. Nordicom, Göteborg.

Knutsdotter Olofsson Birgitta (2008). *I lekens värld*. Liber AB, Stockholm. Tryckt i Korotan, Ljubljana, Slovenien.

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 2. uppl. Studentlitteratur.

Nationalencyklopedin (1990). *Ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av statens kulturråd. Andra bandet*. Bokförlaget Bra böcker AB, Höganäs. Tryckt på Fabrieken Brepols, Belgien.

Natioalencyklopedin (1992). *Ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av statens kulturråd. Band 9*. Bokförlaget Bra böcker AB, Höganäs. Tryckt på Fabrieken Brepols, Belgien.

Nationalencyklopedin (1993). *Ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av statens kulturråd. Tofte bandet*. Bokförlaget Bra böcker AB, Höganäs. Tryckt på Fabrieken Brepols, Belgien.

Rönnerberg Margareta (1997). *TV är bra för barn*. Ekerlid, Falun.

Rönnerberg Margareta (2006). *öNya medierö- men samma gamla barnkultur?* Filmförlaget, Uppsala. Tryckeri Akademitryck, Valdermarsvik.

Stier Jonas (2003). *Identitet: människans gåtfulla porträtt*. Studentlitteratur, Lund. Sid. 12-31, 128.

Thomassen Magdalene (2007). *Vetenskap, kunskap och praxis: introduktion till vetenskapsfilosofi*. Gleerups, Malmö.

Elektroniska referenser

von Feilitzen Cecilia (2004). *Mer tecknatí ? Animerade TV-program ó marknad, utbud, barn, föräldrar*. VÅLDSSKILDRINGSRÅDETS SKRIFTSERIE NR. 31 2004. **Hämtad 09-10-12**

http://www.medieradet.se/upload/Rapporter_pdf/Nr_31_Mer_tecknat.pdf

Goldenstein-Kyaga Katrin & Borgström Maria (2009). *Den tredje identiteten. Ungdomar och deras familjer i det mångkulturella, globala rummet*. Södertörns högskola Institutionen för kultur och kommunikation. **Hämtad 09-11-10**

Södertörns Academic Studies 39, Huddinge. Elektronisk resurs.

<http://sh.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:209809>

Hoff T. Debatt: Våldet i samhället har inte ökat. **Hämtad 09-10-23**

<http://www.lidkopingsnytt.nu/2009/02/17/debatt-valdet-i-samhallet-har-inte-okat/>

Medierådet (2008). *Unga & Medier 2008. Fakta om barns och ungas användning och upplevelser av medier*. (Art. nr. 531). Elektronisk resurs. **Hämtad 09-10-15**

<http://www.medieradet.se/Bestall--Ladda-ned/Medier/TV/315/Ungar--Medier-2008.pub>

Reberg Arne, debattartikel 3,5 minuter publicerad 2006-12-03, Aftonbladet.

Hämtad 09-10-19

<http://www.aftonbladet.se/debatt/article462590.ab>

Rydell A-M. & Bremberg S (2004). *TV-konsumtion och barns hälsa och anpassning*.

Maccoby EE. Television: itø impact on school children. *Public Opinion Quarterly* 1951;15:421-44. Sid. 8.

[Elektronisk resurs. Hämtad 09-10-28](#)

<http://www.fhi.se/sv/Publikationer/Alla-publikationer/TV-konsumtion-och-barns-halsa-och-anpassning/> R 2004:24

Vetenskapsrådet, 2002. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Banders Gotab. **Hämtad 09-09-07**

http://www.vr.se/download/18.7f7bb63a11eb5b697f3800012802/forskningsetiska_principer_t_f_2002.pdf

Wikipedia. **Hämtad 09-11-16.**

http://sv.wikipedia.org/wiki/Hannah_Montana

Bilaga 1

Intervjufrågor

Vad brukar du leka?

Med vem/vilka brukar du leka?

Vad är att leka?

Vad är roligt att leka?

Vart leker du?

Hur ofta tittar du på TV?

Brukar du leka något du sett på TV? Vad?

Brukar du leka att du är någon figur från TV?

Kan du känna igen dig i någon figur på TV?

Är det viktigt med leksaker när du leker?

Har du suttit vid TV:n istället för att leka med en kompis?

Bilaga 2

Hej!

Jag har intervjuat ditt/ert barn till mitt examensarbete som handlar om hur barns lek påverkas av TV-tittande. Jag ställde frågor om vad de tycker om att leka? Om de leker något som de sett på TV? Och om de känner igen sig i någon figur på TV? Nu undrar jag, från er föräldrar, hur ni ser på ert barns lek och TV-tittande. Jag har markerat en siffra på enkäten för att veta vilket barn som du/ni är förälder till. Det gör jag för att kunna jämföra barnets och ditt/ert svar. Alla svar, från ert barn och från er föräldrar, behandlas anonymt och jag använder mig av kodnamn. Jag kommer varken att nämna skolans namn eller i vilket område studien har gjorts. Svaren kommer endast användas till mitt examensarbete. Enkäten är frivillig, men det skulle hjälpa mig om du/ni vill hjälpa mig att svara på frågorna. Enkäten kan svaras på från en förälder eller av båda föräldrarna. Lämna in enkäten senast på **tisdag den 13/10**. Om du/ni har några frågor så maila mig på xxx@mail.xx eller ring mig på xxx-xxx xx xx. Med vänliga hälsningar Emelie Nogander.

Vad brukar ditt barn leka mest?

Hur ofta tittar ditt barn på TV?

Vad brukar ditt barn titta på för kanaler, TV-program (inte bara barnprogram)?

Har du sett att ditt barn identifierar sig med någon särskild figur som han/hon sett på TV?

Tror du att ditt barn påverkas av TV-program? På vilket sätt? Vilka program?

Om du kommer på något övrigt, kan det skrivas på baksidan
Tack för din/er medverkan!